

Лист до редакції

Знуцання над історією (про фільм «Берестечко. Битва за Україну»)

Нещодавно вийшов фільм про Берестецьку битву 1651 року (автор ідеї Петро Опанасюк, режисер Андрій Смує, оповідач Валентин Дем'янів (він основний у цьому колективі). Нібито добра справа, але після перегляду думаєш: що це? Жарт, хвора маячня? Автори пропонують нібито нове бачення битви, гостро дорікають попереднім історикам за «вигадки, підтасовки фактів». Внаслідок цього історія України як мінімум XVI-XVII ст. начебто злісно викривлялася та замовчувалася ворогами України, ставала «заштампованою», а історики нібито не хочуть знати нічого нового і сліпо йдуть за фальсифікаторами. Отже, Берестецька битва, як твердять автори, не була поразкою козаків, бо на другому її етапі (Мізоч) козаки розгромили ворога; Хмельницький нібито був не героєм України і гетьманом, а зрадником і «посильним» при козацькому штабі; Україна була не колонією Польщі в ті часи, а незалежною державою; акції Косинського, Наливайка, Трясила, Острияниці були не козацькими повстаннями, а лише якимись магнатськими бунтами і т. д., і т. п. Тут же звинувачення в тому, що «заштампований виклад» історії України виник внаслідок дій її ворогів, які нібито нищили історичні джерела, і називаються імена перших фальсифікаторів (Освенцім, Пасторій, Коялович). Що ж Пасторій і Коялович дійсно писали на замовлення короля, але Освенцім був тільки переписувачем джерел (завдяки цьому вони збереглися). А як бути з іншими польськими хроністами, які критично або навіть вороже ставилися до Яна-Казимира (скажімо з Грондським)? Як бути з італійцем Віміною, німцем Далераком, шведом Маєром, фризом Вердумом, анонімними авторами німецької хроніки «Театр Європи», донесеннями московських послів і багатьма іншими? Як врешті бути з Павлом Халебським, сином православного антиохійського патріарха Макарія, який жив у сирійському місті Халебі (Алеппо) на території ворожої Речі Посполитій Османської імперії або з кримськотатарським літописцем Мехмед Гаджі Сенаєм? А як бути з українськими літописами (нагадаю основні: Самовидця,

Грабянки, Величка, Дворецького, Софоновича, Львівський літопис і т. д.). Невже й вони писалися на замовлення єзуїтів та магнатів? А український фольклор з його циклом козацьких пісень? Невже він творився під диктовку єзуїтів та магнатів? Врешті і сьогодні існують мільйони сторінок архівних документів. Можна підробити чи сфальсифікувати кілька рукописів, але десятки тисяч?! І навіщо? Щоб сховати від прийдешніх поколінь битву під Мізочем, яку вигадав інженер-будівельник Валентин Дем'янів?

Чимало писалося про козацькі визвольні повстання кінця XVI – першої половини XVII ст., не кажучи про Національно-визвольну війну 1648-1658 рр. Тільки українська історіографія має сотні робіт на цю тему, серед яких вирізняються постаті таких видатних авторів як В. Антонович, М. Костомаров, М. Грушевський, І. Крип'якевич, Т. Мацьків, Я. Дашкевич та ряд інших. Невже творці фільму не читали їхніх праць? А якщо читали, то де вичитали те, що викладають у фільмі та своїх висновках? Якщо ж з чимось незгодні, то будь ласка напишіть про це в журналах, книгах. Важко цього вимагати хіба що від режисера фільму А. Смує. Для кіношника історія лише одяг для його фантазій, вони часто плутають історію з художнім вимислом. Як казав Олександр Дюма: «історія – це гвіздок, на який я чіпляю свою картину». Але все ж Дюма притримувався загальноісторичної канви і прекрасно розумів, що історія і художня література – різні речі. Тут же постійно підкреслюється, що фільм ґрунтується на фактах, все викладене у фільмі подається як істина, і не наводиться жодного (!) факту, а пропонується лише «логіка та системний аналіз».

Але при бажанні можна фантазувати про будь-яку подію чи епоху світової історії! Взяти наприклад Другу світову війну. Як вам подобається така конструкція: Німеччина в союзі з Англією громилла Францію, СРСР разом з Японією громив США. Мужній Люксембург стримував навалу нацистів протягом всієї війни. Врешті союзники розсварилися і тому війна скінчилася капітуляцією Німеччини та Японії. Можна до-

дати, що Черчілль був зрадником, а замість нього англійським урядом керував Чемберлен, а замість Сталіна орудував його двійник, а останній в усьому слухався вказівок Берії. На додачу можна заперечити існування битви на Курській дузі, а замість неї розписати якусь битву під якоюсь Піпідувкою. Скажете маячня. А я скажу, що до таких висновків мене привели власні «логіка та системний аналіз», аналіз таких історичних «джерел» як сни, дуже й дуже глибокі дослідження, а хто не вірить – той не розуміє сучасних тенденцій в історичній науці, замовчує те, що було насправді, сліпо йде за фальсифікаторами і взагалі не патріот. Правда, Друга світова війна була відносно недавно, ще живі люди, які її пам'ятають і тому такий кунштюк з її історією складно повернути. А коли візьмемо козацькі часи, а ще краще часи дулібів чи взагалі доісторичні, то там уже можна розгулятися по повній, без особливого ризику бути схопленим за руку.

Повернемося до Берестецької битви та козацьких часів. Про боротьбу українського народу проти іноземних загарбників свідчать тисячі джерел. Причому джерел, які походять з різних таборів, з держав, яким не було ніякого сенсу замовчувати Берестецьку битву, бо вони ворогували з Польщею і були протестантськими (вже й не говоримо про православні, мусульманські, чи буддійські держави), отже в них не було єзуїтів. Велика увага авторів фільму приділяється переможній битві під Мізочем (нібито другий етап Берестецької битви) та засідки під Зеленим Дубом. За останні кілька років я видав 4 томи джерел з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648-1658 рр., в т.ч. том 2, присвячений насамперед Берестецькій битві, і у виданих мною документах взагалі немає жодної згадки про Мізоч. Може мені не пощастило з архівними пошуками. Беру фундаментальні видання джерел за останні 100 років. Жодної згадки! Теоретично можна припустити, що під Мізочем була якась сутичка (таких були сотні, якщо не тисячі, в різних місцях України), але ні про яку значну битву під Мізочем не може бути й мови! Якщо й робиться висновок про БИТВУ, а не дрібну сутичку, тоді треба це підкріпити свідченнями джерелам. Бажано б розкопати могили під Мізочем (якщо вони є) і довести, що вони козацькі і що відносяться до липня 1651 р., тоді принаймні можна твердити, що там був якийсь бій. А якщо бахнути в дзвони, не подивившись

у святці, то можна тільки зганьбитися. Тим то історія відрізняється від наукової фантастики, що всі твердження мусять базуватися на міцному джерельному фундаменті, які можна будь-кому перевірити. А так ляпнути щось «от ветра главы», то це вже буде навіть не наукова фантастика, а побрехеньки гідні барона Мюнхаузена.

Елементарна неосвіченість авторів вилазить чи не на кожному кроці. Наприклад, твердиться, що Хмельницький в юності навчався у єзуїтів (в єзуїтському колеґіумі) і робиться висновок, що звідти Хмельницький набрався хитрощів і став польським резидентом (шпигуном), ще й видав Яну Казимиру план дій козаків у битві. Дійсно, єзуїти сприяли окатоличенню частини української молоді (наприклад Ярема Вишневецький), але ж не всієї! Католицьку освіту здобували і ряд православних митрополитів та єпископів (для прикладу: Феофан Прокопович), за зразком єзуїтського колеґіуму була сформована св. Петром Могилою Києво-Могилянська Академія, та хіба вони відступили від православ'я? Той же Хмельницький нещадно викорінював єзуїтів в Україні. То це свідчить про його схильність до католицизму? А звідки автори взяли, що Хмельницький не був захоплений кримським ханом у полон, а був шпигуном і втік не куди-небудь, а в Московію? А звідки взято, що він не керував козацьким військом у переможних битвах на Жовтих Водах, під Корсунем, Збаражем? Що не був гетьманом? Можна ставити йому в провину деякі помилки у проведенні військових дій у 1648 р. чи в соціальній політиці (а в якого історичного діяча нема помилок?), але не вважати його гетьманом, ігнорувати його роль у перемогах українського війська, звинувачувати в шпигунстві, це просто паплюження славного імені гетьмана, який відродив Українську державу (а цього між іншим не вдалося зробити його попередникам – гетьманам Сагайдачному, Кішці, Голубу, Павлюку та іншим).

Навіть школярам відомо, що брацлавський полковник Данило Нечай загинув в ході бою під Красним 20 лютого 1651 р. Як же він міг брати участь у Берестецькій битві, яка мала місце через півроку, наприкінці червня-першій половині липня 1651 р.? Може встав з могили? Це дійсно «відкриття», якого досі не знала світова наука! Таких «перлів» вистачає у фільмі.

Полковника Івана Богуна шанували навіть польські шовіністи (Сенкевич). В українській же

історіографії до нього ставилися з особливим пієтетом. Тому некоректно дорікати українським історикам за те, що вони нібито принижують козацького полковника. Богун дійсно відігравав велику роль у Національно-визвольній війні, але ж не претендував на лаври гетьмана. Він став ним вимушено після полонення Хмельницького ханом і то не зразу (після Джеджелія) і тількино вивів козаків з оточення під Берестечком, а Хмельницький видостався з неволі, одразу передав йому булаву. Хотілося б більше знати про Богуна, але на жаль мало джерельної інформації. Все ж краще притримуватися скупих свідчень, ніж розлогих фантазувань. Так само як бюст Богуна, який у фільмі подається як справжня подоба образу козацького полковника. Але ж ми не знаємо жодного прижиттєвого зображення Богуна! А звідки взято, що небіж Богуна – Опанас взагалі існував та ще й брав участь у битві?

Візьмемо й Івана Сірка. Я понад 30 років вивчав його біографію, видав його документи, знайшов десятки документів про нього, врешті написав і видав ряд статей і монографію про кошового отамана... Дуже хотілося б знати про перший етап його життя. Але джерела мовчать. Сірко з'являється в джерелах у 1654 році. Мені навіть вдалося знайти згадку про антитатарські дії Сірка під час Жванецької битви 1653 р., але більш ранніх свідчень не знайдено. Звідки ж автори взяли, що Сірко брав участь у Берестецькій битві, та ще й був одним з трьох керівників повстанської армії? Знову «системний аналіз» замість фактів?

У фільмі Волинь (при всій нашій повазі до цього регіону України!) показана як пуп землі української і тому за словами Дем'яніва не тільки Річ Посполита, але й уся Європа хотіла її знищити. Насправді ж ларчик відкривається дуже просто. Через Волинь лежав шлях з Польщі на Київ і на гетьманську столицю – Чигирин. Тому то Ян Казимир йшов з військом на Волинь, щоб оволодіти Наддніпрянщиною, звідки формувалися основні козацькі полки, де було серце тодішніх визвольних змагань. Вона, як і Поділля, була на лінії тогочасного польсько-українського фронту чи лінії протистояння, тому й зазнавала великих спустошень.

Великий коронний гетьман Микола Потоцький не загинув внаслідок вигаданої Мізоцької битви, а помер своєю смертю після укладення

Білоцерківського договору (вересень 1651 р.) у листопаді 1651 р. Не був поранений і Лянцкоронський. Король же Ян-Казимир взагалі в той час не був під Мізочем. Після Берестецької битви він просунувся до Крем'янця, де став 16 липня і зіткнувся з непокорою посполитого рушення, яке відмовилось переслідувати повстанців, тому рушив не на північний схід під Мізоч, а на захід у Броди (став там 18 липня), а потім у Варшаву. Так що він і не міг брати участі у цій вигаданій битві ще й з такої причини. І не було ніяких переговорів у Збаражі, де король дав Богуну слово не вступати в Україну. І від престолу цей король відрікся не внаслідок Берестецької битви 1651 р., а... аж у 1668 р., тобто через 17(!) років і відрікся він зовсім з інших причин.

Дивує авторська арифметика, яку інакше як «рихметикою» важко назвати. За авторським підрахунками виходить, що Річ Посполита втратила майже всю 150-тисячну армію, бо після битви їх вийшло живими лише 22 тисячі. Не будемо тут аналізувати ці колосальні й неправдоподібні цифри втрат. А як же тоді бути з тяжким Білоцерківським договором 1651 р., врешті із злочасною Переяславською радою 1654 р.? Якби така блискуча перемога була, то не була б і цих вимушених договорів. Чомусь автори у підтасовці фактів, замовчують величезну кількість польського війська, особливо в піхоті, зате виставляють на перший план німців, швейцарців і... галичан. Наймані німці дійсно були на польській службі (були вони й у повстанському війську), але з ініціативи Речі Посполитої, а не масонів чи єзуїтів (до речі, на якій підставі автори вважають, що масони були ініціаторами «хрестового походу» проти українців та ще у XVII ст.; забувають, що єзуїти були ворогами масонства). Даних про швейцарців немає в джерелах, хоча теоретично вони могли там бути, хоча і не в такій кількості. А от звідки автори взяли, що галичани виступали на боці польського війська? Справді, польська шляхта, яка жила в Галичині, і частина сполонізованої української шляхти Галичини, брали участь в каральному поході, так само як поляки інших регіонів України (в т. ч. Волині!), як і частина тамтешньої української сполонізованої шляхти, теж брали участь в каральних акціях. Чому ж така «честь» галичанам? Не торкаємось уже менших помилок. Так, чисельність ординців оцінюється авторами в 17 000, хоча вона коливалась в межах 100 000.

А з чого взято, що 300 героїв-повстанців були характерниками і що до них приєдналося 180 добровольців?

Дивні й термінологія й визначення авторів. Єзуїти – це «середньовічне КГБ (!?)». Тут же і якась «ясна зброя», і «рахмани-зрадники», і дивні пояснення, хто такі магнати і характерники, від чого виникає ще більше запитань до авторів. А головне, що деякі положення типу «Права-структура Польових рівнів, які об'єднані Отцями Кіл Ірійних, Отцями Господніми, світлими і ясними Небожителлями», «Рахманська система – організація ясних духовних чоловіків» тощо, дають підстави говорити про показне православне християнство авторів, які насправді ратують за «православ'я» язичеське.

Взагалі чомусь багато людей вважають себе істориками та ще Істориками з великої літери. Чомусь коли заболить зуб, то поспішають до лікаря, і не просто лікаря, а до стоматолога, а не гінеколога чи ветеринара. Тим більше не йдуть до інженера-будівельника. А от за писання історії беруться навіть недоучки-школярі. Один такий школяр твердив (не знаючи жодної мови, крім української, що йому вдалося дешифрувати знаменитий фестський диск! Я особисто зустрічався з таким випадком. Взагалі кількість «істориків»-любителів такого штибу зашкалює. З самого початку своєї наукової діяльності (а я її починав ще в 70-х рр. минулого століття) мені доводилося чути або мати справу з такими людьми: один писав книжку «Як козаки на мамонтів ходили», другий запевняв, що тризуб принесли в Україну з ... Венери, третій навіть видав брошуру про призначення єгипетських пірамід (за його глибокодумним висновком це ...водокачки, правда він ще не розгадав секрет того, як в них здійснювалася перекачка води), четвертий твердив, що татари прийшли не з глибин Азії, а з Татр, і цей перелік «наукових відкриттів» можна довго продовжувати. Деякі з них видають свої опуси великими тиражами і мають

з цього грубі гроші. Так у Росії активно пишуть фантазії на історичну тему математик Фоменко, «король русского детектива» Бушков, Буровський і т.д. Не відстає й Україна, де, наприклад, «відзначилися» такі собі Шилов, Канигін, Бебик (кандидатуру останнього навіть висували на здобуття шевченківської премії!)... До цієї когорти приєднуються й творці фільму про Берестецьку битву. Причому їхнє невігластво компенсується надзвичайною агресивністю, нападами на справжніх істориків, звинуваченням їх у непатріотизмі. Але як писав ще Іван Франко: «твій патріотизм – празнична одежина, а мій патріотизм – робота невдержима». Навіть в підрадянських умовах такі історики як Крип'якевич, Дашкевич, Шевченко, Ковальський, Апанович, Брайчевський, Дзира і ряд інших невтомно працювали, боролися з ворогами України на цьому полі, піднімали рівень української історичної науки. За це їм доводилося страждати від репресій та арештів (Дашкевич), їх карали вигнанням з роботи і відлученням від науки (Апанович, Брайчевський, Дзира), зазнавати на собі компартійних «чисток», «проробок» та цькувань (Крип'якевич, Возняк та ін.).

Біда від цих неграмотних казок та їх творців велика. Справа не в тому, що вони стягують кошти, які б могли піти на видання справді важливих книг та зйомки фільмів (в Інституті української археографії НАНУ чекають уже 10 років коштів на видання гетьманських документів XVI – перш. пол. XVII ст., чергові чотири томи «Архіву Коша Нової Запорозької Січі», «Літопису УПА. Нова серія» та ряд інших видань), не в тому, що писання відповідей на ці опуси віднімає дорогоцінний час дослідників, час, який би міг піти на написання статей і монографій. Головне, що вони дискредитують українську науку, дають привід для паплюження її і приниження України московськими пропагандистами. І це в часи московської агресії проти незалежної Української держави!